

Namens de PvdA – namens wie of wat precies in de PvdA is onduidelijk – is onlangs het eindrapport van een commissie verschenen die zich heeft willen uitspreken over ‘de rol van de sociaal-democratie’ in de buitenlandse politiek, een rapport dat als titel meekreeg: *Het buitenland van de PvdA: Voorbij de waterlinie*. Van de commissie maakten deel uit: Karin Adelmund, Max van den Berg, Piet Dankert, Tom Etty, André Gerrits, en Maarten van Traa, voorzitter, bijgestaan door drie mensen op het partijbureau en een beleidsmedewerker van de PvdA-delegatie in het Europese Parlement.

Van een geschrift met een zo treurig intellectueel gehalte als dit rapport heeft, zou men in het algemeen liefst geen gewag maken. Maar het gezag van de auteurs, de kracht van de beweging of het politieke gewicht van de partij namens wie de auteur(s) (hopen te) spreken maken een reactie soms dienstig. Het rapport is bestemd voor behandeling op het Congres van de Partij van de Arbeid dat op 14 en 15 februari 1997 zal worden gehouden.

Ik besef dat een rapport van een commissie van een politieke stroming niet kan worden beoordeeld naar de strengere maatstaven van bewijsvoering, argumentatie en interne consistentie die men zou hanteren als men een politiek-theoretisch traktaat van één auteur te beoordelen kreeg. Want (1) probeer maar eens consistent te blijven als ‘de auteur’ bestaat uit een mannetje of zes en (2) in de politiek gaat het dikwijls om wilsvorming. Het beoogd gehoor is met andere middelen beter en gemakkelijker te bereiken dan door bewijsvoering, argumentatie en interne consistentie. Mogelijkerwijs hebben de schrijvers, al te zeer van deze laatste wetenschap doordrongen, hun best niet eens gedaan om een samenhangend betoog op papier te zetten. Ik weet het niet, ik zoek naar

redenen, omdat ik moeilijk kan geloven dat de PvdA (zelfs) met zes coryfeeën aan het woord tot zo weinig in staat is. Als men ‘de sociaal-democratie’ niet ongenegen is en men er iets van verwacht, zelfs als men de sociaal-democratie ‘slechts’ respecteert als gearticuleerde tegenstander van eigen ideeën, is dit rapport een grote teleurstelling.

‘Het grootste succes van de sociaal-democratie, de hervorming van het kapitalisme en de opbouw van de verzorgingsstaat, voltrok zich [...] binnen de kaders van de nationale staat’, zo luidt het bij aanvang van het rapport (p. 11). ‘De klassieke scheidslijn tussen binnenlandse en buitenlandse politiek bestaat [thans echter] niet meer, zeker niet in westelijk Europa’, constateert het rapport enkele regels verder. Er is sprake van ‘mondialisering’. ‘De eerste vraag is hoe we optimaal gebruik kunnen maken van de voordelen die mondialisering biedt en hoe we tegelijkertijd de negatieve effecten van mondialisering het hoofd kunnen bieden’ (p. 12). Helemaal geen rare vraag, zij het dat onduidelijk is wie onder ‘we’ wordt verstaan. Dan gaat het *à bout portant* verder met: ‘Onder integratie verstaan we vooral de samenwerking tussen staten en de overdracht van nationale bevoegdheden aan bovenstatelijke instituties. Ze is een bewuste keuze, gebaseerd op de overtuiging dat belangrijke politieke doeleinden niet langer binnen het beperkte kader van de nationale staat kunnen worden georganiseerd.’ De eerste volzin van het laatste citaat is een definitie van ‘integratie’. Maar wat zeggen schrijvers vervolgens: ‘ze is een bewuste keuze’ Als en voor zover de feitelijke overdracht van bevoegdheden nu eens geen bewuste keuze – van wie trouwens? – is, is dan géén sprake van ‘integratie’? Of is daar waar sprake is van feitelijke overdracht – feitelijk verlies – van bevoegdheden *per de-*

definitie sprake van een bewuste keuze? Kun je bij *feitelijke* overdracht 'bewuste keuze' wel altijd stipuleren, of worden 'we' verondersteld feitelijke overdracht van bevoegdheden, achteraf, altijd gewild te hebben?

Keer op keer worden in dit rapport definitie, feitelijke constatering en normatieve oriëntatie op haast onnavolgbare wijze door elkaar gehusseld.

In paragraaf 2.2.1 staat 'De legitimiteit van de moderne staat is gebaseerd op twee functies: enerzijds verschaft ze de burgers een acceptabele mate van veiligheid en welvaart [...]; anderzijds geeft ze uitdrukking aan een gevoel van gemeenschappelijkheid en loyaliteit [...].' Lees voorgaande passus nog een keer. Lees dan het rapport verder: 'We' moeten zo hard mogelijk verder integreren, ook al zijn de gremia waarmee 'we' dan van doen krijgen niet democratisch, want daar, op dat 'internationale vlak', wordt gestreden voor de 'democratisering van de wereldorde'. Wat men verstaat onder 'democratisering van de wereldorde' wordt niet uitgelegd; het begrip 'democratisering van de wereldorde' is niet zo duidelijk dat ik zonder uitleg wel weet wat daaronder moet worden verstaan. Waar het gaat om de beperkter doelstelling van de door schrijvers hard toegejuichte Europese integratie lijkt die 'democratisering' een opdracht en een probleem. Maar niet echt een probleem. Van 'democratisering' komt daar voorlopig niets, zo constateren zij, maar 'we' moeten er toch hard vóór zijn. Waarom moeten we er toch sterk vóór zijn? Omdat binnen een 'gentegreender' Europese context 'veiligheid en welvaart' beter verzekerd zijn en 'het gevoel van gemeenschappelijkheid en loyaliteit' beter gevierd kan worden, zo begrijp ik. Het laatste, het 'gevoelen' van gemeenschappelijkheid en loyaliteit, is in die ruimere, Europese context misschien toch ook *niet* verzekerd, wordt door 'Europeanisering' mogelijk zelfs bedreigd, want in het rapport wordt ook, *en passant*, gepleit voor binnen- en buitenlandse 'propaganda' voor 'onze cultuur' (p. 13).

In een hierboven aangehaalde, belangrijke passage uit het rapport, wordt gesproken over de 'burger': 'enerzijds verschaft [de nationale staat] *de burgers* [enzovoort]'. De rapporteurs doen net alsof het idee en de praktijk van burgerschap buiten de nationale context, bij voorgestane 'Europese' of 'mondiale' integratie, wel verzekerd is. Dat is niet het geval. Dat

zou trouwens ook niet het geval zijn bij een poging tot 'renationalisatie', geef ik onmiddellijk toe. Zij doen er echter fout aan eenieder die bezwaren zou hebben tegen de door hun bepleite koers bij voorbaat te bestempelen als een 'provinciaal'. Een burger, zei Aristoteles, is iemand die weet wat het is te regeren en geregeerd te worden. Dat is geen hyperdemocratische definitie. Aristoteles is zelden als een fanatiek democraat of extreem egalitarist gekapitteld. De opstellers van dit rapport laten dit bescheiden (maar grootse) burgerschaps-idee achter zich. Misschien zijn zij aan dit bescheiden 'democratisch ideaal' wel gehecht, maar vinden zij dat we daaraan concessies moeten doen. Om democratie 'later' mogelijk te maken? Misschien, maar dat blijkt niet uit het rapport. Als de schrijvers een 'burger' definiëren als iemand die slechts 'veiligheid en welvaart' plus een 'gevoel van gemeenschappelijkheid' wenst, zijn de grote problemen waar het burgerschaps-idee en de burgerschapspraktijk in Europa voor staan al goeddeels weg-gedefinieerd. Andere gemeenlijk onderscheiden bronnen van legitimatie van een politieke gemeenschap laten zij weg; die tellen kennelijk niet. Als men eenvoudig stelt dat verdere integratie 'veiligheid en welvaart' bevordert of verzekert. Als men het 'gevoel van gemeenschappelijkheid' denkt te kunnen bewaren door 'de culturele identiteit van Nederland [...] te beschermen en te stimuleren' (p. 13), dan heeft men van de 'burger' geen last meer, dan is de burger met het Europese project – hoe het er verder ook uit ziet – tevreden. Nu begrijp ik ook beter de passage over stimulering van de nationale cultuur. Dat is vanuit het gezichtspunt van de rapporteurs geenszins een opmerking *en marge*, maar een hoeksteen in het betoog. Er moet 20 miljoen bij het budget voor een *internationaal* Nederlands cultuurbeleid, stellen zij. 'Het is gênant hoe wij nu voor een grijpstuiver internationaal werken op dit terrein', merken schrijvers in voetnoot 3 (p. 13) daarbij aan. Van de rapporteurs mag er nog een grijpstuiver bij. Opdat 'de Nederlander' zich in een ruimere, Europese context (toch) loyaal aan Nederland en Europa zal (blijven) gedragen. Loyaal aan Nederland, omdat dit zijn gesubsidieerde thuis is, loyaal aan Europa, omdat precies Europa zijn gesubsidieerde 'culturele Nederlanderschap' mogelijk maakt en bevordert. Bij burgerschap, in welke context dan ook, denk ik evenwel aan iets anders.

Misschien ben ik te streng tegen de opstellers van dit rapport. Er wordt al veel langer, ook door Nederlandse politici, ook door PvdA-ers, gehandeld naar het door de rapporteurs geformuleerde 'ideaal'. Meer verwacht men niet, andere mogelijkheden ziet men niet. Meer wensen de *executieven* in de verschillende landen ook niet: zij verkrijgen zo, juist ook in nationale arena's, ongehoord veel ruimte.

Ontnuchterend vond ik ook paragraaf 2.3.1., onder de titel 'Nationaal belang'. 'Nationale identiteit' blijft een tamelijk willekeurig, subjectief begrip. Het is maar wat eronder wordt verstaan. Dat geldt ook voor de term nationaal belang. Die term wordt voortdurend gehanteerd als een politiek argument voor een bepaalde buitenlandse politiek – alsof sommigen het alleenrecht op de nationale belangenbehartiging hebben. Niemand heeft het monopolie op het begrip nationaal belang. 'Een enge, egoïstische interpretatie van het nationaal belang wijzen wij in ieder geval af.' (p. 14) Ik heb hier de eerste alinea van genoemde paragraaf geheel geciteerd. Leest u dit citaat alstublieft nog een keer. Dan gaan de schrijvers verder, in hun volgende alinea: 'Ons buitenlands beleid is internationaal en dient het nationale en internationale belang'. Ik lees deze zin zelf ook nog een keer, ik lees de voorgaande alinea nog een keer, maar 'close reading' helpt niet. In de eerste alinea werden het idee 'nationale identiteit' en het begrip 'nationaal belang' geproblematiseerd, met als enige zekerheid voor de lezer dat door de schrijvers een 'enge, egoïstische interpretatie van nationaal belang' werd afgewezen. Dat klinkt sympathiek. 'Eng' is niet ruimhartig en 'egoïstisch' is alle chocolaatjes voor jezelf houden. Maar let op wat er gebeurt. Eerst worden 'nationale identiteit' (die een bladzijde eerder toch nog moest worden bevorderd?) en 'nationaal belang' tot container-begrippen verklaard. Iedereen kan het zijne erin kwijt. Laat niemand zeggen dat hij weet wat de inhoud van die container moet zijn. Maar vervolgens worden de begrippen 'nationaal belang' en 'internationaal belang' gebruikt als constituerende elementen van het door rapporteurs voorgestane 'buitenlands beleid'. Wat hebben we nu? Ten eerste de stelling dat het begrip 'nationaal

belang' niet objectief valt te begrijpen, een *caveat* waarvoor ik gevoelig ben, en ten tweede de stelling dat 'ons buitenlands beleid' het 'nationale en het internationale belang' moet dienen. Is het begrip 'internationaal belang' werkelijk makkelijker en minder subjectief in te vullen dan het begrip 'nationaal belang'? Is het 'internationaal belang' – zo men dat zou willen dienen – werkelijk zoveel gemakkelijker, zoveel objectiever te bepalen, dat men het kan gebruiken om het begrip 'nationaal belang' minder subjectief en minder willekeurig te definiëren? Als men het 'subjectieve' nationale belang zou willen objectiveren door te stellen dat ons nationaal belang is wat in het internationale belang is, zijn we dan terminologisch veel verder?

Er staan vreemde dingen in dit rapport.

Niet elke feitelijke politieke constellatie is het resultaat van 'bewuste keuze', zoals de rapporteurs menen. Er is ook politiek zonder dat 'we' het willen.

Legitimiteit heeft vele mogelijke bronnen. Het rapport selecteert er zonder uitleg twee. Het zijn er twee die burgerschap overbodig maken.

Niet iedereen die aan burgerschap is gehecht kan worden gediskwalificeerd als provinciaal. In 'de provincie' is voor een waarlijk burgerschap geen plaats meer. De wereld daaromheen laat daar steeds minder ruimte voor, zonder dat de veranderingen in die wereld kunnen worden toegeschreven aan onze bewuste keuze. Nadenken over de mogelijkheid van (re)constructie van burgerschap zonder de context van de vermeend autonome provincie, zonder de staat zoals we die dachten te kennen, lijkt mij mede de taak van een burgerlijke partij.

Van de verschillende executieven is een dergelijke poging tot reconstructie niet te verwachten; het is de 'deconstructie' van burgerschap die juist de executieven zoveel ruimte geeft.

En misschien kan iemand mij bij gelegenheid nog eens uitleggen hoe het 'nationale belang' zoveel gemakkelijker, misschien zelfs eenduidig en objectief, is vast te stellen als ik het 'internationale belang' maar wil zien.